

معناشناسی

واژه‌های اخلاقی نهج البلاغه

نصرالله شاملی

جلد دوم

معناشناسی واژه‌های اخلاقی نهج البلاغه

جلد دوم

نصرالله شاملی

- ناشر: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، شعبه اصفهان
- تهیه: مرکز مطالعات اسلامی
- ویراستار: فریدون راهدان مفرد
- چاپ: نگارش
- چاپ اول: بهار ۱۳۹۰
- شمارگان: ۱۲۰۰ نسخه
- قیمت دوره: ۱۷۰۰۰ تومان

همه حقوق برای ناشر محفوظ است.
 نشانی: اصفهان، خیابان حافظ، چهارراه کرمانی، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم - شعبه اصفهان.
 تلفن و دورنگار: ۳۱۱-۲۲۳۶۷۶۰
 مراکز پخش: ۱. اصفهان، تلفن: ۲۲۰۳۷۰
 ۲. قم، تلفن و دورنگار: ۷۷۴۳۴۲۶
 ۳. تهران، تلفن: ۶۶۹۵۱۵۳۴
 وب سایت: www.morsalat.com؛ پست الکترونیک: nashr.disf@dtc.ir

سرشناسه: شاملی، نصرالله، ۱۳۳۲-
 عنوان و نام پدیدآور: معناشناسی واژه‌های اخلاقی نهج البلاغه / [نصرالله شاملی]؛ تهیه‌کننده مرکز مطالعات اسلامی اصفهان.
 مشخصات نشر: اصفهان: حوزه علمیه قم، دفتر تبلیغات اسلامی، شعبه استان اصفهان، ۱۳۹۱.
 مشخصات ظاهری: ج ۲، ۴۸۰ ص، مصور، جدول، نمودار.
 شابک: ۱۷۰۰۰۰ ریال: دوره: 2-3-92961-600/978، ج ۲، 5-6-92961-600/978
 وضعیت فهرست‌نویسی: فیا.
 یادداشت: عنوان روی جلد: معناشناسی واژه‌های اخلاقی نهج البلاغه.
 یادداشت: واژه‌نامه.
 یادداشت: کتاب‌نامه.
 یادداشت: نمایه.
 عنوان دیگر: معناشناسی واژه‌های اخلاقی نهج البلاغه.
 موضوع: علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. نهج البلاغه - مسائل لغوی.
 موضوع: زبان عربی - معناشناسی
 شناسه افزوده: حوزه علمیه قم، دفتر تبلیغات اسلامی، شعبه استان اصفهان
 شناسه افزوده: حوزه علمیه قم، دفتر تبلیغات اسلامی، شعبه استان اصفهان، مرکز مطالعات اسلامی
 رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۱ ش ۵۴/م ۹/۳۸ BP
 رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۹۵۱۵
 شماره کتابشناسی ملی: ۲۷۶۶۳۶۰

فهرست مطالب

۱۱	گلچینی دیگر از واژه تواضع و تکبر
۱۱	مقدمه
۱۲	تواضع، سبب بهره‌مندی بیشتر از مواهب الهی
۱۲	تواضع پیامبر، عامل جلب توجه مردم
۱۳	درجات فروتنی
۱۳	تواضع در سیره پیامبر ۹
۱۴	نمونه‌های تواضع
۱۴	تکبر، از مهم‌ترین عوامل گناه
۱۹	دو گونه تفسیر برای «مشی»
۲۷	نتیجه
۲۸	۱۵. معناشناسی عصیان و طاعت
۲۹	واژه عصیان در نهج البلاغه
۳۱	تطور معنای طاعت
۳۲	واژه اطاعت در متن نهج البلاغه
۳۵	تحلیل معناشناسی متن‌های طاعت و عصیان
۴۳	۱۶. معناشناسی حسد
۴۵	حسد از دیدگاه قرآن

۴۷	حوزه معنایی غبطه
۵۲	۱۷. معناشناسی غیبت
۵۲	عیب‌جویی و غیبت از نظر امیرمؤمنان
۵۳	عیب‌جویی از نظر قرآن
۵۴	عیب‌جویی از نظر پیامبر اکرم ۹
۵۴	حد و حدود غیبت از دیدگاه روایات
۵۵	علل و اسباب غیبت
۵۶	درمان مرض غیبت
۵۸	عذرهای جواز غیبت
۶۰	کفاره غیبت
۶۲	۱۸. معناشناسی تهمت
۶۶	۱۹. معناشناسی بهتان
۶۷	بهتان در نهج البلاغه
۷۲	۲۰. معناشناسی باطل
۷۳	باطل در متن‌های نهج البلاغه
۷۶	زور و چگونگی رفتار او در حوزه معنایی کذب
۷۷	زور در نهج البلاغه
۷۸	تحلیل متن
۸۰	افتراء و تطور دلالتی آن در نهج البلاغه
۸۲	۲۱. معناشناسی سخن‌چینی
۸۵	دیدگاه امیرالمومنین درباره سخن‌چینی
۸۶	۲۲. معناشناسی بغض
۸۸	سیمای حب و بغض پروردگار در نهج البلاغه

۹۴	حوزه معنایی حقد
۱۰۱	۲۳. تطور معناشناختی واژه «بخل»
۱۰۲	اساس البلاغه، ماده بخل
۱۰۷	تطور دلالتی واژه بخل در نهج البلاغه
۱۱۰	سرزنش انسان های متکبر و خودخواه
۱۱۰	تحلیل معناشناسی بخیلان در این خطبه
۱۱۳	تحلیل معناشناسی خطبه ۱۴۲
۱۱۶	کلمات قصار و بخل
۱۱۷	تحلیل معناشناختی
۱۱۹	کرامت و بخل در شعر جاهلی عرب
۱۲۰	لامیه العرب شنفری از دیوان شاعر
۱۲۷	مقایسه تطور دلالتی «بخل» در قرآن و نهج البلاغه
۱۳۲	۲۴. معناشناسی اسراف و تبذیر
۱۳۳	معانی مجازی اسراف
۱۳۶	مترادفات اسراف
۱۳۸	اسراف در نهج البلاغه
۱۴۴	تبذیر و تطور دلالتی آن در نهج البلاغه
۱۴۴	افراط و تطور دلالتی آن در نهج البلاغه
۱۴۶	نتیجه نهایی از واژه های میدانی افراط و اسراف
۱۵۰	۲۵. معناشناسی قناعت
۱۵۴	نتایج معنی شناسی واژه قناعت
۱۵۶	تطور معنی شناختی «قناعت» در قرآن کریم
۱۵۷	تطور دلالتی قناعت در نهج البلاغه

- ۱۵۹..... متن دیگر برای معنای قناعت
- ۱۶۱..... تحلیل «قناعت» در متن فوق
- ۱۶۵..... تحلیل قَنَعَ بِالْكَفَافِ در سخن بالا
- ۱۶۶..... تحلیل معناشناختی قناعت نفس در سخن امام ۷
- ۱۶۷..... شرح قناعت نفس به روش اهل فقر
- ۱۷۰..... بحثی روایی در معنای قناعت
۲۶. معناشناسی ساده‌زیستی..... ۱۷۳
- معرفی الگوهای ساده‌زیستی در شخصیت امام ۷..... ۱۷۷
- نتیجه تحلیل‌های گذشته و ارسطای معنایی ساده‌زیستی..... ۱۷۸
۲۷. معناشناسی جهاد..... ۱۸۰
- متن واژه جهاد..... ۱۸۱
- تحلیل معناشناختی واژه جهاد..... ۱۸۴
۲۸. معناشناسی صدق و کذب..... ۱۹۶
۱. صدق..... ۱۹۶
- معانی حقیقی صدق..... ۱۹۶
۲. صدق به معنای سفت و محکم و قابل اطمینان..... ۱۹۶
- صدق و مشتقات آن در قرآن و تفاسیر..... ۱۹۷
- تطور دلالتی صدق و صادق در نهج البلاغه..... ۱۹۸
- ترسیم تطور دلالتی «صدق» در نهج البلاغه..... ۲۰۸
- کذب و تطور دلالتی آن در نهج البلاغه..... ۲۰۸
- وجوه معنایی کذب در قرآن..... ۲۰۹
- مترادفات کذب در علم لغت..... ۲۱۱
- کذب و تطور دلالتی در متن نهج البلاغه..... ۲۱۲

۲۲۲	 مترادفات کذب
۲۲۸	 ۲۹. معنائشناسی عدل
۲۳۰	 عدل در متن‌های نهج البلاغه
۲۳۴	 تحلیل معنائشناختی متن‌های فوق
۲۵۰	 نتیجه کلی
۲۵۱	 ۳۰. معنائشناسی قسط
۲۵۳	 تحلیل معنائشناختی قسط
۲۵۳	 واژه انصاف و ارتباط معنایی آن با عدل
۲۵۵	 تحلیل واژه انصاف در معنائشناسی
۲۶۱	 عدل از نگاه معرفتی
۲۶۴	 ۳۱. معنائشناسی ظلم، جور، بغی و اجحاف
۲۶۵	 واژه ظلم در متن نهج البلاغه
۲۶۶	 روان‌شناسی مردان ستمگر
۲۶۷	 آینده سخت ستم‌کاران
۲۶۷	 انواع ظلم
۲۶۸	 پرهیز از ستم‌کاری
۲۷۰	 پرهیز از ستم‌کاری
۲۷۳	 تحلیل معنی‌شناختی متن‌های فوق در نهج البلاغه
۲۸۹	 نتیجه کلی
۲۹۱	 ۳۲. معنائشناسی احسان
۲۹۳	 تحلیل متن‌های فوق

۳۰۳	 معناشناسی تقوا
۳۰۴	 تقوا در لغت و شعر جاهلی
۳۰۷	 معنای تقوا در قرآن و تطورات دلالتی
۳۰۹	 تقوا در نهج البلاغه و ویژگی‌های معنایی آن حوزه
۳۱۰	 واژه تقوا در محتوا و شکل
۳۲۵	 اهمیت و ضرورت تقوا
۳۶۱	 بیان دیگر از معناشناسی «تقوا» با نگاه به متن‌های گذشته
۳۹۵	 نشانه‌های متقین
۳۹۵	 تحلیل زبان‌شناختی و معناشناختی واژه «متقین»
۳۹۷	 شناخت رفتاری پارسایان
۴۰۶	 تحلیل جامع متن فوق
۴۳۱	 کتاب‌نامه

نمایه

۴۴۹	 آیات شریفه
۴۵۵	 احادیث و روایات
۴۷۲	 اعلام
۴۷۶	 کتاب‌ها
۴۷۷	 مکان‌ها
۴۷۸	 اشعار

گلچینی دیگر از واژه تواضع و تکبر

مقدمه

ثَمَرَةُ التَّوَّاضُعِ الْحَبَّةُ وَ ثَمَرَةُ الْكِبَرِ الْمَسَبَةُ^۱

نتیجه فروتنی دوستی و نتیجه تکبر، خواری و دشنام است.

انسان متواضع همچون زمین فرو افتاده‌ای است که قطرات باران از هر سو بدان جا سرازیر می‌شود و آن را حاصل خیز می‌سازد، چرا که به گفته امام علی (ع):

الْمُتَوَاضِعُ كَالْوَهْدَةِ يَجْتَمِعُ فِيهَا قَطْرُهَا وَ قَطْرُ غَيْرِهَا وَ الْمُتَكَبِّرُ كَالرَّبْوَةِ لَا يَقِرُّ عَلَيْهَا قَطْرُهَا وَ لَا قَطْرُ غَيْرِهَا^۲

فروتن مانند زمین فرو رفته‌ای است که قطره‌های باران از هر سو در آن گرد می‌آیند و متکبر چون زمین مرتفع و بلندی است که قطره‌ای باران بر آن نمی‌ماند.

برخی به گمان این که تواضع شخصیت آنان را کوچک می‌کند و از قدر و منزلت آنان می‌کاهد، از فروتنی دریغ می‌کنند و برای فرونشاندن میل نفسانی خویش، متکبرانه رفتار می‌کنند. غافل از این که شخصیت کاذب و تصنعی چیزی جز وهم و خیال نیست و پایه آن بسیار پوچ و سست است. متکبر، نقائص و عیوب خود را نمی‌بیند و خود را مافوق همه می‌داند و از شنیدن هر مطلبی به جز مدح و تملق مداحان سرباز می‌زند. چنین فردی هرگز

۱. امام علی (ع).

۲. شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۲، ص ۲۸۸.

راه صلاح را در پیش نمی‌گیرد. به گفته سعدی:

یکی را که پندار در سر بود	مپندار هرگز که حق بشنود
ز علمش ملال آید از وعظ ننگ	شقایق به باران نروید ز سنگ
گرت در دریای فضل است خیز	به تذکیر در پای درویش ریز
نبینی که از خاک افتاده خوار	بروید گل و بشکفد نوبهار
مریزای حکیم آستین‌های در	چو می‌بینی از خوشتن خواجه‌پر
به چشم کسان در نباید کسی	که از خود بزرگی نماید بسی

تواضع، سبب بهره‌مندی بیشتر از مواهب الهی

فرد متواضع به آسانی هر مطلبی را که نمی‌داند می‌پرسد، در پای درس استاد زانو می‌زند و از دانش وی بهره‌مند می‌شود، در کارهای روزانه مثل خوراک و پوشاک، تکلفی ندارد و به سهولت از امکانات مادی و معنوی بهره‌مند می‌شود. برخلاف انسان متکبر که حصاری از او هام و قید و بندهای اسارت به گرد خویش کشیده است و با توجه این که خلاف شأن و دون شخصیت وی می‌باشد، خود را از بسیاری از نعمت‌ها محروم کرده است. نکته‌ای را که نمی‌داند عار می‌داند که بیرسد و پای درس کسی بنشیند. مرحوم علامه طباطبائی بارها کلمه «نمی‌دانم» را بر زبان آوردند و آن چنان متواضع بود که هرگز کلمه «ن» از ایشان شنیده نشد.

تواضع پیامبر، عامل جلب توجه مردم

قرآن مجید نرمی و تواضع پیامبر را در بین مؤمنان، عاملی در جهت جلب توجه مردم و جلوگیری از پراکندگی از اطراف خود می‌داند:

﴿فَمَا رَحْمَةً مِنَ اللَّهِ إِنَّتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ﴾^۱